

DESPRE INTERPRETAREA PUMNALELOR AKINAKES DESCOPERITE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

În nota de față ne vom referi asupra unor puncte de vedere și concluzii pe care C. Buzdugan le enunță în lucrarea „Pumnale hallstattiene tîrzii pe teritoriul României”, apărută în volumul *Cercetări arheologice*, II, București, 1976 (p. 239—273).

Din formularea titlului, din partea introductivă a lucrării, precum și din preambulul repertoriului rezultă că autorul va trata „toate descoperirile de pumnale hallstattiene tîrzii de pe teritoriul României, atît cele inedite cît și cele intrate deja în literatura de specialitate”. De fapt se tratează un singur tip, a cărui denumire, aceea de *akinakes*, cunoscută încă de la Herodot, a fost și este în exclusivitate utilizată în literatura de specialitate, română și străină, cînd se are în vedere această categorie. Fără îndoială, denumirea nu-i era străină nici autorului. Ea e însă eludată total, deși (sau tocmai din motivul că) prin ea înșăși, denumirea implică o semnificație și deci o interpretare general recunoscută în cercetarea istorică, interpretare de care în lucrare se face, de asemenea, abstracție. Ignorîndu-se denumirea sub care sînt cunoscute pumnalele de acest tip, se utilizează în schimb, din plin, terminologia specifică și general utilizată pentru designarea părților componente ale acestei arme: gardă cordiformă, bară transversală, mîner cu antene ș.a.

Cine stăruie în lectură își dă însă foarte curînd seama că practicarea omisiunilor, împreună cu prezentarea denaturată a situației reale, constituie înșăși concepția pe care se structurează ideile emise în această lucrare.

În introducere se afirmă că „problema pumnalelor hallstattiene tîrzii (de fapt cele de tip *akinakes*, pentru că numai de acestea se ocupă autorul — n.n.) nu a constituit pînă în prezent obiectul unui studiu special...”. Se ignoră însă faptul că toate aspectele esențiale, de principiu, au fost în amănunt discutate, existînd un punct de vedere temeinic conturat în literatura de specialitate (română și străină) cu privire la atribuirea originii cultural-etnice a acestui tip de pumnal, care punct de vedere se întîmplă să fie cu totul diferit de cel susținut în lucrare. Dacă, deplîngînd lipsa unui studiu special, autorul are în vedere modalitățile, maniera de lucru și demonstrație pe care le etalează în propria-i lucrare, atunci, fără îndoială, are perfectă dreptate: un studiu care să trateze în acest fel problema pumnalelor *akinakes* nu s-a făcut nicicînd!

În cele ce urmează nu ne vom opri asupra micilor inadvertențe, care se pot strecura în orice lucrare, ci asupra omisiunilor și mai ales a modului în care sînt prezentate descoperirile și, în consecință, aspectele esențiale ale problemei. Vom începe cu repertoriul, și observațiile vor viza, mai întîi, descoperirile din Transilvania.

În repertoriu se menționează pentru Transilvania 17 puncte și 24 piese: patru la Aiud, cîte două la Archita, Cipău, Ciumbrud și Cristești și cîte unul la Arad, Batoș, Benic, Bratei, Frata, Gădălin, Mărișelu, Mirislău, Năsal, Posmuș, Șaroș (denumirea actuală = Delenii) și Teiuș. Cu excepția Aradului, toate celelalte 16 puncte — cu 23 piese — ce se masează în aria centrală, intracarpatică, a Transilvaniei sînt cuprinse și delimitate într-o zonă distinctă, V, pe harta de răsîndire din fig. 1.

De regulă, la Aiud se menționează patru pumnale akinakes. Patru dă și C. B. (păștrînd și ordinea în care sînt expuse în lista întocmită de Al. Vulpe¹). De fapt, în această localitate se cunoaște încă un exemplar, publicat de aproape cinci decenii². Dacă această omisiune poate fi înțeleasă (în sensul că ea s-a transmis din listele anterioare), mențiunea toponimicului „Cinege”, ca punct de descoperire pentru piesa de la Aiud înserată la poziția 2 — punct de unde provine de fapt piesa dată la poziția 3 — este mai greu de înțeles. Cu totul de neînțeles ni se pare următorul fapt: de ce pentru piesele de la Aiud, prezentate la pozițiile 3—4, se trimite, în notele 4 și 5, cînd se citează articolele din *AE*, 1897 și 1898, la numele lui M. Roska? De fapt, autorul articolelor din revistele respective este K. Herepei! Toate acestea nu sînt în măsură să convingă că bibliografia citată a fost consultată.

Dacă pentru Aiud sînt menționate patru din cele cinci piese descoperite, în schimb pentru Ciumbrud se dau două exemplare, deși s-a aflat numai unul. Subliniem că în lucrările lui Șt. Ferenczi și I. H. Crișan, la care se face trimiterea (în nota 23), nu se menționează două pumnale la Ciumbrud³. Două pumnale se menționează și la Archita. Dacă se ține seama de observația lui M. Roska, făcută chiar în lucrarea citată (în nota 7, respectiv articolul din *ESA*, 11, 1937, p. 170), cert e numai unul, al doilea putînd fi luat în considerare doar ipotetic.

Ținînd cont de corectivele ce trebuiesc avute în vedere pentru Aiud, Archita și Ciumbrud, ar rezulta (după localitățile date în repertoriu) că în Transilvania intracarpatică (deci fără piesa de la Arad) s-au aflat 22 pumnale akinakes în 16 puncte. În realitate, atît numărul pieselor, cît și al localităților din Transilvania intracarpatică, în care s-au aflat pumnale akinakes este considerabil mai mare, lui C. Buzdugan scăpîndu-i aproape o treime din ele. În cifre absolute este vorba de omiterea a nu mai puțin de șapte puncte și 10 pumnale.

Firește, omiterea pumnaletor akinakes de la Băița (patru exemplare)⁴, Budești⁵, Cîmpia Turzii⁶, Firminiș⁷ și Stremț⁸ ar putea fi, eventual, înțeleasă, deoarece unele din aceste piese erau (sau sînt încă) inedite, iar altele erau în curs de publicare în momentul în care lucrarea lui C.B. era încheiată sau se afla sub tipar. Inexplicabilă rămîne însă omiterea din repertoriu a binecunoscutei săbii de tip akinakes de la Dobolii de Jos. Foarte probabil, omisiunea se datorează faptului că autorul nu o consideră de acest tip. Dacă acesta este motivul, el rămîne neîntemeiat, deoarece săbii de tip akinakes, de lungime comparabilă cu cea de la Dobolii de Jos, se cunosc (numai!) în lumea scitică nord-pontică⁹. De-a dreptul stranie este următoarea situație, anume includerea akinakes-ului de la Brașov (vezi harta de răspîndire din fig. 1) în zona subcarpatică a Munteniei și Olteniei (?). Dacă, și în ce

¹ Vezi *Necropola hallstattiană de la Ferigile. Monografie arheologică*, București, 1967, p. 59, n. 114.

² M. Roska, în *DolgSzeged*, 5, 1929, p. 84, fig. 2/3.

³ Vezi și Șt. Ferenczi, în *ActaMN*, 4, 1967, p. 38—39.

⁴ V. Vasiliev, în *Marisia*, 6, 1976, p. 52—55.

⁵ Inedit, în Muz. Bistrița; provine dintr-un mormînt de inhumație, scitic; inf. G. Marinescu.

⁶ Pierdut, rămas inedit; provine dintr-un mormînt de inhumație scitic, distrus odată cu tumulul în care se afla; inf. Șt. Ferenczi.

⁷ Al. Matei, în *ActaMN*, 14, 1977, p. 63—70.

⁸ După informația primită, pumnalul s-a aflat într-un mormînt de inhumație, scitic, distrus în această localitate. Al. Aldea de la Muz. Alba Iulia ne comunică însă că locul descoperirii ar cădea pe teritoriul satului vecin, Geomal, ce aparține comunei Stremț.

⁹ De exemplu la Karmir-Blur; vezi V. A. Ilinskaia, în *ArhKiev*, 20, 1966, p. 63, fig. 2

măsură, prin locul de descoperire (Braşovul), acest akinakes se plasează din punct de vedere geografic în zona intracarpatică a Transilvaniei sau în zona subcarpatică a Munteniei şi Olteniei, lăsăm cititorii s-o aprecieze. În ce ne priveşte, ne limităm la o singură observaţie. Chiar în cartierul Bartolomeu din Braşov, unde se presupune că s-ar fi găsit acest akinakes, I. H. Crişan menţionează vase bitronconice descoperite incidental, împreună cu craniu uman — fără îndoială provenind dintr-un mormînt de înhumăţie — şi dinţi de cal. Aceste descoperiri, ca şi alte materiale (săgeţi scitice, inel de buclă cu capete conice) aflate pe teritoriul Braşovului¹⁰, arată că akinakes-ul de aici aparţine — şi deci trebuie atribuit — grupului intrusiv scito-iranice din Transilvania intracarpatică şi nu grupului Ferigile, din zona subcarpatică a Munteniei şi Olteniei, unde, fără temeii, îl include C. Buzdugan.

Recapitulînd cele expuse, rezultă că în Transilvania sînt atestate 24 puncte cu 33 pumnale akinakes certe (eventual 34, dacă se iau totuşi în considerare două exemplare la Archita), din care 23 puncte cu 32 (sau 33) piese se concentrează în zona intracarpatică a acestei provincii.

Să urmărim acum situaţia descoperirilor din zona subcarpatică a Munteniei şi Olteniei (zona a IV-a pe harta de răspîndire din fig. 1). După cum s-a arătat mai sus, pumnalul akinakes de la Braşov nu poate fi inclus, în nici un caz, în această zonă, deoarece atît locul de descoperire, cît şi o serie de materiale aflate pe teritoriul Braşovului, îl leagă, indiscutabil, de grupul scitic intrusiv din Transilvania intracarpatică.

În privinţa celor două pumnale aflate la Ploieşti-Triaş, acestea, deşi prin locul de descoperire se plasează în zona subcarpatică a Munteniei, prin contextul în care apar *nu* pot fi considerate ca ţinînd de cultura Ferigile. Motivul este următorul: respectivele pumnale akinakes *nu* s-au descoperit în morminte de incinerăţie de tip Ferigile, ci în tumuli unde s-au aflat morminte de înhumăţie chirchite eneolitice, tumuli în mantaua cărora, după cum o arată cele două pumnale akinakes, au înhumat ulterior (fără îndoială cu ocazia unui raid) şi scitii. De altfel, situaţii analoge (înhumări scitice în tumuli mai vechi) se cunosc la Gurbăneşti (Ilfov)¹¹, în Transilvania intracarpatică la Cipău şi Cîmpia Turzii, precum şi la nordul Pontului¹². În orice caz, subliniem faptul că I. Nestor (ale cărui lucrări sînt citate de C.B. la n. 51) nu menţionează vreun mormînt de incinerăţie printre descoperirile de unde provin cele două piese.

A cunoaşte, a menţiona şi mai ales a ţine mereu seama de contextul în care apare, cu care se asociază în morminte o anumită categorie, constituie o obligaţie elementară şi, totodată, unul din elementele esenţiale, determinante în interpretarea arheologică. A omite, a nu lua în considerare acest aspect, cum procedează autorul lucrării la care ne referim, înseamnă, de fapt, a denatura realitatea.

La p. 253 şi 265 se menţionează că în Transilvania şi Moldova majoritatea pumnalelor (de tip akinakes) „stau în legătură... cu inventarul mormintelor plane de înhumăţie”. Nicăieri însă nu se face nici cea mai sumară menţiune despre faptul că, prin totalitatea caracteristicilor, adică ritul înhumăţiei, ritualul funerar şi inventar, acest grup de morminte din Transilvania, ce se dovedeşte străin mediului local, îşi află corespondenţe identice, de ansamblu, *numai* în lumea scitică nord-pontică. Se cochetează în schimb, din nou, cu ideea „influenţei culturale”, susţinută mai demult de A. I. Meliukova, deşi lucrări recente au dovedit atît netemeinicia acestei teorii, cît şi faptul că *ea contravine* însăşi unităţii şi continuităţii în dezvoltare a culturii autohtone traco-daco-getice. Este adevărat că pentru unele pumnale akinakes din Moldova, aflate incidental, nu se cunoaşte contextul în

¹⁰ I. H. Crişan, în *OmD*, p. 117—118; idem, *CDGTr*, p. 255, nr. 41.

¹¹ Vezi D. V. Rosetti, în *Materiale*, 6, 1959, p. 795—796, 805—806, fig. 5, 6.

¹² Pentru bibliografie vezi V. Vasiliev, în *FI*, 4, 1976, p. 91—93.

care au apărut. Există însă suficiente descoperiri cu context precizat și, fapt semnificativ, acest context e identic cu cel în care apar pumnalele akinakes din Transilvania intracarpatică¹³, excepție făcând doar cele patru piese aflate la Bîrsești.

Tipologia și cronologia sînt discutate în paragrafele III—IV. Constatînd că preocupările în acest domeniu „se manifestau sub forma unor observații parțiale, mai mult cu caracter ocazional”, autorul se străduiește să suplinească (firește, în maniera proprie întregii lucrări) această lacună, împărțind — conform schemei din fig. 10 — 52 piese (din cele 73 pe care le menționează) în trei grupe tipologice: A, B, C. Grupa A e subîmpărțită la rîndul ei în cinci variante, grupa B în nouă variante și grupa C în șase variante. Deci, în total ne sînt oferite 20 variante, fapt ce ne face să presupunem că, dacă autorului îi erau cunoscute toate piesele din Transilvania, am fi avut un număr și mai mare de variante.

Pentru a reliefa modul în care se tratează în lucrare problema tipologiei și cronologiei, considerăm că sînt suficiente doar citeva observații. În clasificarea făcută nu s-a ținut cont, în primul rînd, de faptul că, datorită procedurii de execuție, care e forjarea liberă (și nu prin ștanțare sau turnare), nu există două piese absolut identice. De altfel, menționăm că situația este aceeași și la nordul Pontului. De asemenea, nu s-a ținut cont de contextul cronologic în care s-a aflat fiecare piesă, fapt ce ar fi oferit posibilitatea unei datări mai strînse în cazul multora din ele. Totodată, s-ar fi evitat astfel o serie de încadrări cronologice eronate, cum e de pildă cazul cu pumnalul (cu antene) de la Cipău, care în tabelul din fig. 11 e datat în secolele V—IV î.e.n. (?!), deși toate descoperirile din cadrul acestei necropole au un caracter pregnant arhaic. Iată și alte exemple. Pumnalul akinakes (un singur exemplar!) descoperit în necropola de caracter scito-iranice de la Ciumbud, se datează clar, prin întreg inventarul mormintului nr. 2 în care a apărut (și prin datarea întregii necropole) în secolul VI î.e.n. În mod cu totul surprinzător, C.B. nu oferă acestui pumnal (ca și celei de a doua piese de la Cipău) nici o datare (vezi fig. 11). Deși la Cristești (necropolă arhaică, de sec. VI î.e.n.) au apărut în cadrul *aceluiși mormint* (nr. 9) două pumnale akinakes, în tabelul din fig. 11 unul e datat în secolele VI—V, iar al doilea e lăsat... fără datare. Probabil în compensație, pumnalul de la Batoș e datat de două ori, în feluri diferite: și în secolul VI și în secolele VI—V î.e.n. (tot fig. 11). Neținînd cont de contextul cronologic, autorul și-a anulat posibilitatea de a observa care sînt și cum evoluează diferitele elemente sau părți componente ale pumnaletelor în cadrul fiecărui tip și de la o fază la alta. Astfel, schema pe care o imaginează are un caracter cu totul artificial și nefuncțional și nu oferă nici un reper asupra evoluției tipologice și cronologiei pieselor.

La concluzii se afirmă mai întîi că „Cele 73 de pumnale descoperite... în 52 puncte geografice deosebite dovedesc folosirea lor intensă și, totodată, răspîndirea acestora pe un spațiu vast” și că „În perioada lor de maximă dezvoltare... se răspîndesc, cu unele mici excepții, pe întreg teritoriul României...” În ce măsură este reală această afirmație, cititorul o poate deduce chiar din harta de răspîndire din fig. 1. Urmărind această hartă, oricine poate constata că, de fapt, marea majoritate a pumnaletelor akinakes se concentrează în două zone restrînse, situate de-o parte și de alta a Carpaților răsăriteni, anume în Moldova și în centrul Transilvaniei intracarpatică, adică tocmai acolo unde se grupează mormintele de inhumăție care, prin ritualul funerar și celelalte categorii de inventar (săgeți scitice, aplici de tolbă, vîrfuri de baldachin, oglinzi — inclusiv de tip nomad — cochilii Kauri, mărgelile de caolin etc.) se dovedesc identice cu cele scitice nord-pontice, dar străine

¹³ Vezi C. Iconomu, în *Cercetări istorice*, S. N., 6, Iași, 1975, mai ales p. 62 și urm.; Virgil Mihăilescu-Bîrliba, în *Thraco-dacica*, București, 1976, p. 109—116.

culturii autohtone. Raportînd pumnalele din Moldova, aflate în morminte de inhumație, la cele patru piese descoperite în mormintele de incineratie de la Bîrsești, rezultă că în mormintele de inhumație de caracter scitic din această zonă s-au aflat de peste *sapte* ori mai multe pumnale. În marea necropolă autohtonă de incineratie de la Ferigile, în cca. 200 morminte, s-au aflat patru pumnale akinakes. În grupul scitic de inhumație din centrul Transilvaniei, cu un număr aproximativ egal de morminte, s-au aflat 32. Făcînd raportul, rezultă că — la un număr aproximativ egal de morminte — în grupul de inhumație scitic din Transilvania s-au aflat de opt ori mai multe pumnale de tip akinakes. Dacă se are în vedere faptul că în numeroase alte morminte sau necropole de incineratie autohtone contemporane, nu au apărut pumnale akinakes, atunci decalajul proporției între pumnalele descoperite în grupul scitic din Transilvania și necropolele autohtone este, în realitate, mult mai mare de $\frac{8}{1}$.

Tabloul real al repartiției descoperirilor oferă deci o imagine cu totul diferită de aceea pe care a dorit s-o înfățișeze C.B. Pe teritoriul României, pumnalele akinakes apar ca o categorie specifică numai mormintelor de inhumație din centrul Transilvaniei și Moldova, morminte ce-și află analogii strînse în lumea scito-iranică nord-pontică. Dimpotrivă, faptul că ele apar sporadic, doar într-un număr infim de morminte și numai în unele necropole de incineratie ce aparțin populației autohtone traco-daco-getice, arată că în cadrul culturii locale, tradiționale, acest tip de pumnal are un caracter incidental și nespecific. În acest sens — fără a forța nota — considerăm că e cît se poate de semnificativ următorul aspect. În necropola de inhumație scitică de la Aiud, unde s-au semnalat 14 morminte, au apărut cinci pumnale akinakes. Raportînd numărul mormintelor (14) și pumnalelor akinakes (cinci) de la Aiud la cele cca. 200 morminte și patru pumnale de la Ferigile, rezultă că în necropola scitică de la Aiud proporția pumnalelor akinakes este de cca. 17 ori mai mare față de necropola autohtonă de la Ferigile.

Astfel „...atribuirea dacă nu în întregime, măcar a unei mari majorități a pumnalelor (de tip akinakes — n.n.) de pe teritoriul României populației autohtone, respectiv getice“, cum afirmă C. B. la p. 266 și 272, se dovedește deci a fi în totală contradicție cu situația și repartiția reală a descoperirilor, deoarece marea majoritate a pumnalelor akinakes de pe teritoriul României au fost aflate în mormintele de inhumație de caracter scitic din Transilvania centrală și Moldova și nu în cadrul culturii autohtone, tradiționale, traco-daco-getice.

În ceea ce privește originea scito-iranică a pumnalelor akinakes, ea e atît de bine precizată, încît nu considerăm necesară aici o nouă subliniere. Menționăm totuși faptul că, așa cum o arată noile descoperiri, pumnalele akinakes au apărut în aria culturii Karasuk din Siberia central-vestică, adică în aria de baștină a populațiilor nord-iranice (sciți, saci, massagetii etc.)¹⁴ și că, din totalul pumnalelor akinakes cunoscute în Europa, marea majoritate s-au aflat, totuși, în aria scitică nord-pontică.

Apare deci cu totul neîntemeiată afirmația făcută la p. 265 și anume că, pentru pumnalele de acest tip de pe teritoriul României „Filiația cu epoca bronzului și etapele hallstattiene anterioare, urmărită pe cale tipologică, la care s-ar putea adăuga și una stilistică...“ ar dovedi originea lor locală. Referitor la filiația tipologică „cu epoca bronzului și etapele hallstattiene anterioare“, ca să poată fi presupusă și mai ales acceptată, ar fi fost necesar să fie și demonstrată printr-o serie evolutivă locală, în care să se regăsească elementele caracteristice pumnalelor akinakes. Cele cîteva săbii cu antene din Transilvania, da-

¹⁴ A. I. Terenojkin, Киммерийцы, Киев, 1976, p. 131—132.

tate în Ha.B₂, și ele de origine central-europeană¹⁵, sînt însă de cu totul alt tip decît pumnalele akinakes.

Referitor la „filiația stilistică”, prin care se încearcă să se acrediteze ideea originii locale a pumnalelor akinakes, ea e „argumentată” pe baza unui motiv ornamental geometric aflat pe un singur pumnal (Curtea de Argeș), motiv apropiat de cel aflat pe două vase descoperite la Basarabi. Se trece însă sub tăcere faptul că la Basarabi pumnalele sînt de cu totul alt tip, și că în această necropolă, ca și în întreaga cultură autohtonă anterioară, nu apar pumnale akinakes sau vreun tip din care ele să poată fi derivate.

Firește, discutabile sînt și alte puncte de vedere emise și susținute în lucrare. Considerăm încă că cele la care ne-am referit sînt de natură să evidențieze în suficientă măsură maniera în care a fost tratată problema în ansamblul ei. Dacă piesele cunoscute ar fi fost prezentate obiectiv, conform situației reale a descoperirilor, lucrarea avea toate șansele să ofere — cel puțin — un prim repertoriu al pumnalelor de tip akinakes aflate pe teritoriul României, repertoriu care, cu toate lipsurile — unele inerente — era de mare utilitate. Omiterea repetată a aspectelor esențiale, omitere care a dus — de fapt — la denaturarea situației reale, unele idei contradictorii, marile lacune în ceea ce privește prezentarea obiectivă a descoperirilor, precum și emiterea, respectiv susținerea fără vreun temei sau acoperire faptică a unor puncte de vedere ce se dovedesc contrare realității, fac ca lucrarea în discuție să se situeze în afara limitelor minime de valoare științifică și obiectivitate absolut necesare în cercetarea istorică.

VALENTIN VASILIEV

SUR L'INTERPRÉTATION DE^s POIGNARDS AKINAKES DÉCOUVERTS SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE

(Résumé)

L'auteur discute toute une série de problèmes soulevés par l'article de C. Buzdugan, portant le titre „Poignards hallstattiens récents dans le territoire de la Roumanie”, paru dans „Cercetări arheologice”, II, Bucarest, 1976 (p. 239—273).

On y fait plusieurs observations critiques sur la manière dans laquelle C. B. présente les découvertes, fait l'encadrement typologique, chronologique et l'attribution éthno-culturelle des poignards de type akinakes découverts sur le territoire de la Roumanie.

¹⁵ Vezi Al. Vulpe, *op. cit.*, p. 61.